

АМЕРИКАНСКАТА ДЕЙСТВИТЕЛНОСТ В РАЗКАЗИТЕ НА СВЕТОСЛАВ МИНКОВ ОТ КРАЯ НА 20-ТЕ И НАЧАЛОТО НА 30-ТЕ ГОДИНИ НА XX ВЕК¹⁾

Мария Русева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Настоящата статия се фокусира върху образа на Северна Америка и стереотипите за американската действителност, които биват репрезентирани в сатиричните разкази на Светослав Минков, включени в неговите книги „Игра на сенките“ (1928), „Автомати“ (1932) и „Дамата с рентгеновите очи“ (1934).

Keywords: American reality; Svetoslav Minkov's novels; 1930s.

В книгата „Америка“ (1988) френският социолог и философ Жан Бодрияр пише: „Американската улица може би не познава историческите моменти, но тя е винаги раздвижена, жива, кинетична и кинематична, по образ и подобие на самата страна, [...] където заразата на промяната, подхранвана от някаква технология [...], е голяма – тя е самият напор на начина на живот“ (Bodriyar, 1996: 60). По своята пъстрота на рекламите и динамика на движението американската улица ежедневно презентира неуморния човешки стремеж към нови достижения. По американската улица се прокарват пътищата на техническия напредък, а самата тя започва да се разглежда като знаков образ на Съединените щати; като типичен изразител на американската действителност. Северна Америка през XX век се превръща в символ на прогреса на света, определя се като „културна метафора на модерността“⁽²⁾ (Antov, 2017: 16), а самият XX век започва да се назовава от изследователите „Американският век“ (Fernandes-Armesto, 2004: 184). Америка е страна на мащабите, на „неограничените възможности“, а пътуването до САЩ традиционно се мотивира посредством очарованието от т.нар. „американска мечта“. И съвсем оправдано, през XX век САЩ е название на желана дестинация за туристите и емигрантите, която привлича околното и перото на европейеца, в т.ч. и на българина³⁾.

Америка през погледа на пътуващия човек се изгражда като разпознаваем образ в българското съзнание при изучаването на българска литература през класическите „пътни бележки“ на Алеко Константинов. Пламен Антов определя

„До Чикаго и назад“ (1893 – 1894) като „родоначалното заглавие на българската американистика [...] на българското „откриване“ на Америка и в пряк, пространствен, и в метафоричен, социокултурен мащаб“ (Antov, 2017: 12). В литературата от периода между двете световни войни северноамериканската тема ще получи своето по-широко разгръщане, като ще стъпи върху вече зададената и възприета от Алековия пътепис културна представа за американския свят.

Интересът към САЩ през 20-те и 30-те години на XX век се засвидетелства от появата на преводна европейска литература – ще отбележим пътеписните книги „Какво видях в Америка“ (1927) на Кнут Хамсун и „Едноетажна Америка“ (1938) на Иля Илф и Евгени Петров; романа „За богатство в Америка“ (1929) на Хенрик Сенкевич; книгата с разкази „Вуйчо в Америка“ (1934) на Емил Сувестр (в превод на Николай Райнов) и др. В българската литература от периода пътуването до САЩ е обект на внимание в пътеписните книги „В Америка“ (1926) на Васил Узунов и „Америка. Скици“ (1937) на Златка Чолакова. Щатите се открояват и като значим геопоетически топос в книгата „Скитница“ (1940) на Олга Чавова, посветена на околосветското пътешествие. Извън рамките на пътеписния жанр северноамериканската действителност намира израз в разказите на Светослав Минков, включени в сборниците „Игра на сенките“ (1928), „Автомати“ (1932) и „Дамата с рентгеновите очи“ (1934). В тези разкази, които ще бъдат обект на разглеждане в настоящата статия, Америка и американското ингригуват с иронично-саркастичния поглед към стереотипно зададените масови културни представи. По своя невъобразим технологичен напредък Северноамериканските щати привличат вниманието и предизвикват дебати през периода между двете световни войни, като въпросът за „реалната“ американска действителност бива изведен на преден план и в публичния дискурс – ще споменем остро критичния документален разказ на Д. Цветков „Какво видях в Америка или Какво не знаем за Америка: Адът на „Острова на сълзите“ и др.“, който се появява в самостоятелна книжка през 1936 г. в отговор на изнесената през 1934 г. реч на Симеон Радев „Америка, каквато я видях“, публикувана във в-к „Мир“ от с. г.⁴⁾

Образът на Америка в представите на българския междувоенен човек традиционно се полага в стереотипните разбирания за глобален прогрес, радикални реформи, технически чудеса и небостъргачи – изобретения на „хората автомати“. В разказите на Светослав Минков от края на 20-те и началото на 30-те години американската действителност се моделира в ироничен план под формата на добре смазан механизъм, който безпогрешно комбинира в общ научно-технически подем възхода на човешкия ум с монотонните фабрични движения на „стандартните“ хора. Америка е пространство, в което се завъртат и сливат в непрекъснато движение многомилionen човешки поток и машини, както и множество (псевдо) научни идеи и (не)осъществими хипотези. От една страна, американските гротески на автора улавят и осмиват първоначалната възхита от Новия свят, позната от пътеписната традиция, а от друга страна, разказите усъмняват, поставят под

въпрос преимуществата на механизацията и преобръщат концепцията за американското откъм неговата отрицателна, дехуманизираща страна. Разгледана през сатиричното оптично стъкло на автора, Америка може да се определи като пожелана, но и нежелана действителност, която привлича и отблъсква, приветства и потиска в пределите на своята парадоксалност.

В книгата „Разказвачът на „модерните времена“ (1990) Валери Стефанов определя Светослав-Минковата картина на Америка като „иронично-пародийна редакция на една масово тиражирана социална представа“ (Stefanov, 1990: 115). Нееднократно е обговарян фактът от българските изследователи, че сюжетите за своите разкази Св. Минков черпи от средствата за масова информация⁵⁾ – от представените във вестниците, списанията и по радиото съобщения за интересни събития. Северна Америка от разказите на Св. Минков се явява фикционално пространство, което очертава своите социокултурни граници, като разчита на „достоверността“ на общоустановените характеристики по медийните канали. Според Жан Бодрияр Америка трябва да се разглежда тъкмо като фикционална: „Това, което трябва да направим, е да навлезем във фикцията Америка, в Америка като фикция. Всъщност именно като такава тя властва над света“ (Bodriyar, 1996: 77). Стереотипно разписаната фикционална Америка в разказите на Св. Минков задава правилата, по които ще се изграждат представите за действителността, и съответно обуславя иронично-критичните оценки спрямо нея.

Америка – пожеланата действителност

В разказите на Светослав Минков Америка може да се разглежда като пожеланата действителност, към която модерният човек се устремява, копнее и цели да достигне. Както вече беше отбелязано, Северна Америка е образ, стъпил върху стабилна система от стереотипи. По думите на американския журналист Уолтър Липман това е система, която представлява „подредена, малко или повече цялостна картина на света, към която нашите навици, предпочитания, умствени способности, утешения и надежди сами се приспособяват“ (Lipman, 2001: 82). Тя може да се изгражда както от лични наблюдения, така и по-често на базата на познания, които са част от актуалния резерв на обществения опит – „преди да сме видели света, вече ни е казано за него“ (пак там, 78). Началният образ на американското в сюжета на Св. Минков ще се задава преди всичко от това, което е „казано“ за Америка.

Северна Америка е бленуваното „идеално“ пространство, което кипи от изобилие и живот, но и още далечно, забулено в мистичност пространство за европейца – земя „на другия край на света“ (Minkov, 1934: 80). Образът на Америка се обрисова за читателя с помощта на познати медийни клишета, които в рамките на Светослав-Минковия разказ могат да се четат като иронично обогрени суперлативи: „обетованата американска земя“ („Американското яйце“/„Made in USA“); „далечната земя на чудесата“ („Водородният господин и кислородното момиче“); „вълшебното царство на машините“ („Лунатин!... Лунатин!... Лунатин!...“); „чудесна страна на рекордните скорости“ („Филантропична история“) и мн. др. Ак-

центът се поставя върху една подчертано проблематична представа за Америка, изградена като неправдоподобен, позитивистичен, утопичен образ, който би могъл да се впише в категориите на приказното или приключенското.

Разгледана от гл. т. на американеца, родната действителност на САЩ се задава изключително през стереотипа за непрекъснато усъвършенстване и прогрес въз основа на научно-технически открития (Lipman, 2001: 92). Сходна картина се наблюдава в разказа „Американското яйце“, където Северна Америка е пространство на надеждите и национална гордост за двамата американци, които бързат да отнесат при професор Честер Частертон откритата „знаменита находка“ по време на европейската експедиция в Боливия, Южна Америка. Каубоят от разказа „никога не би допуснал да оставят в ръцете на европейци съкровища, изровени из самото сърце на свещената американска земя“ (Minkov, 1928: 43). Ако се допусне, че яйцето бъде отнесено в пределите на Стария свят, може да се предположи, че то би останало завинаги непокътнато и вкаменено. От грамадното вековно яйце би могло да се излюпи живо „чудовище“ единствено в земята на възможностите и под грижите на американския учен. Само по този начин то би могло да „демонстрира“ успешно своята американска принадлежност и да се впише в нейната символика на прогресивността.

Разгледана от гл. т. на европейеца, Америка гради не по-малко привлекателна визия на успеха, към която част от героите на Светослав Минков се стремят и целят да овладеят/завладеят богатата на американския свят. Ученият Хераклит Галилеев от разказа „Лунатин!... Лунатин!... Лунатин!...“ бива удостоен с шестмесечна командировка в Америка от Рокфелеровата фондация, като „за пръв път върху замисленото лице на Хераклит Галилеев засия щастливата усмивка на *завоевател*“ (Minkov, 1932: 90, курсив мой – М. Р.). За героя от разказа „Филантропична история“ – полският емигрант Тадеуш Валдек, читателят научава, че „Заради нея [неговата годеница Ядвига – бел. моя, М. Р.] той замина за Америка. Искаше да спечели много пари и да се върне богат човек“ (Minkov, 1934: 78). И в двата разказа, върху които ще спрем вниманието по-подробно, амбициите на героите се подхранват от представата за „миражната“ Америка, почерпена от общественото мнение, а поемането на път се оказва решаващо за последвалата трансформация на техните идейни образи.

За командировката на Хераклит Галилеев читателят не научава почти нищо – неговият живот в Америка бива „забулен в мрака на пълна неизвестност“ (Minkov, 1932: 91). Въпреки това американската действителност се явява знакова за сюжета на разказа – героя на Светослав Минков претърпява промени в пространството на пътя, за да се завърне от своето пътешествие като преобразен учен – със самочувствие и хладнокръвие по американски стандарт и преоблечен с „каскет на главата и в бял тренчкот“ (пак там). Хераклит Галилеев усвоява „американското“, като това допринася не само за направата на неговото научно откритие – изобретението „Лунатин“⁽⁶⁾, вследствие на което луната печално бива изстискана „като лимон“. Благодарение на успеха на героя, който „завладява“ достижения-

та на Новия свят, в разказа „позитивистичната“ американска действителност се „проектира“ и наслагва в рамките на българското национално пространство: „нашата бедна земя цъфна като приказан оазис сред пустинната залязваща шир на европейския континент“ (пак там, 101), като образът в описанието на Св. Минков еволюира до „весела интернационална република“ (пак там). Пожеланата американска действителност може да се разглежда като обезличаваща идентичност-та както в частен, индивидуален план, така и в по-общ, национален.

Във втория споменат разказ „Филантропична история“ героят Тадеуш Валдек е напуснал родния град Краков, за да поеме по вълнуващия и изпълнен с изненади живот на скитника емигрант в страната, „където сиромасите ставаха милионери“ (Minkov, 1934: 80). За разлика обаче от „успешната“ история на Хераклит Галилеев, разказа за пътуващия поляк ще отнесем към примерите за „атрактивната“ Америка през хипостазата на нейната непривлекателна действителност.

Америка – нежеланата действителност

В разказите на Светослав Минков Америка може да се разглежда като нежелана действителност, от която модерният човек страда, преживява произшествия и търпи негативи. Това е образът на Америка, който излиза отвъд рамките на стереотипната система и/или се проявява с негативна отсянка вследствие на и като резултат от нейните правила. Америка е страна на бъдещето, а „бъдещето принадлежи на стандартните хора“, които заличават човешкото („Човекът, който дойде от Америка“, Minkov, 1932: 28). Америка е страна на неумолими логически закони, които „по някакви необясними и загадъчни пътища доказаха, че са по-силни“ от влюбените и пренаписват неписаните правила на любовта („Водородният господин и кислородното момиче“, пак там, 63). И още, Америка е страна на строги научни изследвания, които имат авторитетното, легитимно право да определят дивака като „преходен феномен между човека и маймуната“ („Новият Робинзон“, Minkov, 1934: 36).

В разказа „Филантропична история“ Америка е пространство на самотата, на човешката нищета:

В тая чудесна страна на рекордните скорости, където аеропланите, експресите, метрополитените, моторните лодки, автомобилите с висока мощност, телефоните и радиото гълтаха лакомо разстоянието и времето, човек можеше да изтлее съвсем бавно, като сред пустиня, от гладна смърт, без никой да му протегне ръка за помощ. („Филантропична история“, Minkov, 1934: 66)

Героят на „Филантропична история“ преминава през редица перипетии, които непрекъснато променят неговия социален статус. В ролята на скитник емигрант Тадеуш Валдек е завладял в географски, пространствен план американската земя, но не е успял да я усвои в нейния по-съществен икономически аспект: „Наивният ловец на долари започна да се люшка безпомощно от щат в щат, от прерия в прерия, за да попадне най-сетне в необятните равнини на Пампасите, а оттам – в джунглите на Патагония“ (пак там, 80). В рамките на актуалното време на разказа

преди финалната среща с електрическият стол Тадеуш Валдек, по ирония на съдбата, от работник във фабриката за панталонени копчета влиза поетапно в ролите на уволнен и безработен скитник – убиец на фабриканта Оливер Блямбил – осъден на смърт затворник – болен от апандесит пациент – опериран в болницата на затвора – до пируващ съобразно предсмъртното си желание на трапеза, каквато „негово превъзходителство Джон Пиерпон Морган“ би имал по случай рождения си ден (пак там, 82). На фона на така подреденото сигурно пропадане на героя „Филантропична история“ рисува картини на човешкото милосърдие в лицето на американските персонажи – лекуващите лекари; изпълняващия предсмъртни желания служител на затвора; даващия последно причастие свещеник и др. Те се явяват неизменна (но не и компенсаторна) част от същата безусловна американска действителност, която дирижира неволите в живота на вечния друмник.

Сходна картина може да се проследи в разказа „Новият Робинзон“, където героят попада насилствено на територията на САЩ и странства от щат в щат, подложен на строго научно изучаване. В хода на текста откритият дивак на пустинното тихоокеанско островче получава определенията: „странният островитянин“ – „обезумял Тарзан“ – „човекоподобно същество“ – „екземпляр“ – „получовек, полумаймуна“ до научното становище: „истински питекантропус еректус“ (Minkov, 1934: 27 – 36). В ироничния дискурс на пътешествието от безлюдния остров в Полинезия до зоологическата градина във Филаделфия, шотландецът Хенри Робълс от Хадингтон заплаща своето спокойно бягство от цивилизацията със смъртта под вещото „научно“ ръководство на американското общество.

Може да се обобщи, че американските разкази на Светослав Минков изграждат пътър свят на научнофантастични истории, в които човекът търпи чудноватите въздействия и последици от разписаните закони на американската действителност. Това е фикционално построена, несъвпадаща с реалността действителност, но явяваща се актуална за контекста на 20-те и 30-те години на XX век спрямо властващите стереотипи за Америка и необходимостта от тяхното преосмисляне. Това е теза, която може да се прочете във финала на разказа „Водородния господин и кислородното момиче“, с която ще завършим: „Аз, драги читателю, те моля да си вземеш бележка от всичко гореизложено и да имаш предвид какво става по широкия свят“ (Minkov, 1932: 68).

NOTES / БЕЛЕЖКИ

1. Статията е изготвена в рамките на проект за млади учени „Литература и техника. Изобретяване на модерността в българската литература“ към Фонд „Научни изследвания“, ДМ 10/1 от 13.12.2016 г.
2. Вж. още заглавието на сборника „Америките ни 2: САЩ като метафора на модерността. Българо-американски отражения (XX – XXI в.)“. В уводните думи Пламен Антов изказва тезата, че през XX век „самата идея за модерност,

смисълът на понятието вече са радикално променени – модерността оттук на-сетне, бъдещата модерност на XX век, ще е от нов, американски тип, различна от европейската. Това не е, няма да е повече модерността на XIX век и неговата „столица“ Париж (Бенямин); не е вече модерността на Бодлер“ (Антов 2017: 11 – 12). Вж. и тезата на Жан Бодрияр, който пише, че Америка е „оригинална версия на модерността, а ние сме нейната дублирана или субтитрирана версия“ (Бодрияр, 1996: 163).

3. Вж. статията на Веселин Трайков „Българската емиграция в Северна Америка и Балканските войни“ (1993): „В сравнение с други европейски народи българската емиграция в САЩ и Канада започва сравнително късно. Първите документиранни сведения датират от средата на XIX в. и бавно се увеличават до края на века. Фактически истинското преселване започва от началото на настоящото столетие и особено от края на героичното, но жестоко потушено Илинденско-Преображенско въстание от 1903 година“ (Трайков, 1993: 41)
4. През 1934 г. се организира поредица от сказки, посветени на условията за живот в САЩ, по инициатива на българо-американското дружество в София и на бившия пълномощен министър на САЩ у нас Фредерик А. Стерлинг (Цветков, 1936: 3). По този случай Симеон Радев, по това време пълномощен министър в Лондон, изнася реч, свързана с престоя му като посланик във Вашингтон през периода 1925 – 1933.
5. Вж. изследванията на Симеон Султанов „Насаме със Светослав Минков“ (1972), Валери Стефанов „Разказвачът на „модерните времена“ (1990); студията на Мильо Петров „Светослав Минков – специфика на идейно-естетическите му търсения и открития“, включена в книгата „Три от големите“ (2001), статията на Сава Сивриев „За концепта на словото милосърдие във „Филантропична история“ на Светослав Минков“, вкл. в сборника „Америките ни 2“ (2017) и мн. др.
6. Образът на луната във връзка с изобретението, „Лунатин“ в разказа създава любопитен паралел с образа на изобретателя в контекста на ироничната рефлексия на научното откривателство. Темата за изобретателя в българската литература, и в частност в „Лунатин!.. Лунатин!... Лунатин!...“, беше разгледана наскоро от Надежда Стоянова в доклада „Изобретателят и „чарът на луната“, прочетен на националната конференция с международно участие „Литература и техника“, състояла се в София на 9 – 11 март 2017 г. в рамките на проекта „Литература и техника. Изобретяване на модерността в българската литература“ към Фонд „Научни изследвания“.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Antov, P. (2017). Uvodni dumi. V: *Amerikite ni 2: SASHT kato metafora na modernostta. Balgaro-amerikanski otrazheniya (XX – XXI v.)*. Sofia: Institut za literatura, BAN, 9 – 17
- [Антов, П. (2017). Уводни думи. В: *Америките ни 2: САЩ като метафора на модерността. Българо-американски отражения (XX – XXI в.)*. София: Институт за литература, БАН, 9 – 17].

- Bodriyar, Zh. (1996). *Amerika*. Pleven: EA [Бодрияр, Ж. (1996). *Америка*. Плевен: EA].
- Lipman, U. (2001). *Obshtestvenoto mnenie*. Sofia: LIK [Липман, У. (2001). *Общественото мнение*. София: ЛИК].
- Minkov, Sv. (1928). *Igra na senkite*. Sofia: T. F. Chiprev [Минков, Св. (1928). *Игра на сенките*. София: Т. Ф. Чипев].
- Minkov, Sv. (1932). *Avtomati*. Sofia: T. F. Chiprev [Минков, Св. (1932). *Автомати*. София: Т. Ф. Чипев].
- Minkov, Sv. (1934). *Damata s rentgenovite ochi*. Sofia: Hemus [Минков, Св. (1934). *Дамата с рентгеновите очи*. София: Хемус].
- Stefanov, V. (1990). *Razkazvachat na „modernite vremena“*. Sofia: Balgarski pisatel [Стефанов, В. (1990). *Разказвачът на „модерните времена“*. София: Български писател].
- Traykov, V. (1993). *Balgarskata emigratsiya v Severna Amerika i Balkanskite voyni*. V: *Voенноисторически сборник*, 1993, № 3, 41 – 55 [Трайков, В. (1993). *Българската емиграция в Северна Америка и Балканските войни*. В: *Военноисторически сборник*, 1993, № 3, 41 – 55].
- Fernandes-Armesto, F. (2004). *Dvete Ameriki*. Sofia: Prozorets [Фернандес-Арместо, Ф. (2004). *Двете Америки*. София: Прозорец].
- Tsvetkov, D. (1936). *Kakvo vidyah v Amerika ili Kakvo ne znaet za Amerika: Adat na „Ostrova na salzite“ i dr*. Sofia [Цветков, Д. (1936). *Какво видях в Америка или Какво не знаем за Америка: Адът на „Острова на солзите“ и др.* София].

THE AMERICAN REALITY IN SVETOSLAV MINKOV'S SHORT STORIES OF THE LATE 1920S AND EARLY 1930S

Abstract. The paper is focused on the image of North America and the stereotypes about American reality that are represented and ironized in the short stories, written by the Bulgarian author Svetoslav Minkov and published in his books *Shadow play* (1928) *Automatons* (1932) and *The lady with the X-Ray Eyes* (1934).

✉ **Mariya Ruseva, PhD Student**

Department of Slavic Studies

University of Sofia

15, Tzar Osvoboditel

Sofia, Bulgaria

E-mail: mariya_ruseva@yahoo.com